

MULDER, G.P., Iets over Ap-
pelscha en Stellingwerf.

In het Frysk Sêgeboek van F.J.van der Molen, pp 205/206 wordt de volgende legende verteld - overgenomen uit een handschrift van Dr.J.H.Halbertsma, van ong.1840, en aanwezig in de Prov.Bibl.Leeuwarden.Vrij vertaald:

De molenaar van Appelsge.

De molenaar van Appelsge was een grote dief: hij stal altijd graan uit de zakken die bij hem wrden gebracht om te malen.Eens,op Koppermaandag,toen de bakkers met de boeren afrekenden,knèp hij er stillatjes tussen uit en ging naar de molen.Zodra hij de molenbelt op stapte,kwam hem uit de deur een keurig geklede man tegemoet,die hem vroeg,of hij vlug een partijtje muldersbotten voor hem kon malen. "Muldersbotten,wat is dat?",vroeg de molenaar. "Dat is een nieuw soort graan.Het is rijp en moet dadelijk gemalen worden.Zet de molen even aan,dan kan ik aan het lopen van de steen zien,of het zal lukken."

De molenaar liet de molen drasion en ging met de man naar de lege steen. "Dat zal wel gaan",zei de man,die pa rdepoten leek te hebben,en die grjnsde als de duivel.Het was de levende satan zelf. Met zijn scherpe klauwen greep hij de tegenspartelende molenaar in zijn baaitje en smet hem in de steen,en maalde hem zo fijn als ~~zinn~~ meel.

*opper maandag : maandag na Vroe koningen
zeelicht en feest der ambachts heide, my bli oore het gemene ston de buch druckens jorallen
de buch-2 steen druckens heide die kin bloudt fraane hale ders aan*

F vlak naast de vroegere molenbelt, die geheel is afgegraven staat nu een
boerderijtje. In de voortuin ligt nog een halve molensteen afkomstig van de
oude molen, die bij de afgraving van de molenbelt tevoorschyn kwam.

Tegenover deze boerderij staat een arbeiderswoning, die in vroeger tijden
diende als 'ambtswoning' van de z.g. 'opsigter's', nu zonde zegen
commissie, die toezicht moest houden dat het juiste bedrag aan
belasting op het gemaal werd betaald. Dit was een belasting die geheven
werd voor het malen van graan tot broodmeel.

Plaats: aan de straatweg van Appelicht naar Elstloo, ongeveer 4 km van het
dorp.

"De liefde tot zijn land is ieder aangeboren." (Vandil)

"De mens begint vaak meer en meer belangstelling te krijgen voor zijn voorvaderen, naarmate hij dichterbij komt bij het moment waarop hij tot hen verzameld zal worden."

Met deze twee uitspraken als motto, zou ik vandaag eens iets willen vertellen over de geschiedenis van mijn familie en de streek waarin zij altijd heeft geleefd.

Het is natuurlijk zonder meer duidelijk, dat mijn naam een gewone beroepsnaam is, want, mulder = molenaar. Het ~~enige~~ bijzondere ervan is, dat deze naam niet dateert vanaf 1814, toen iedereen een achternaam moest aannemen, maar dat de familie deze naam reeds voerde op het moment, waarop zij uit het onbekende verleden opduikt. In het jaar 1709 werd in de kerk van Oosterwolde een kind gedoopt, waarvan de vader Jan Alberts heette, wonende "op De Bult tot Appelsge", en op 14 - 3 - 1714 een tweede zoon Jan - nu woont de vader "op De Bult onder de klokslag van Appelsge". Uit een andere bron blijkt dat de genoemde vader Jan Alberts van beroep "molenaar en bakker" was "op de Bult". De zoon Jan, die natuurlijk Jan Jans heette, volgde hem op, en toen hij overleed in 1797 werd hij begraven als "Jan Jans de oude mulder op de Bult". Ook hij had een zoon die Jan - en dus ook Jan Jans - heette, geboren in 1759 en overleden in 1834. Het was deze Jan Jans die in 1814 de achternaam Mulder aannam.

Verder terug dan de eerstgenoemde Jan Alberts heb ik niet kunnen gaan, maar hij zal wel zo omstreeks 1680 zijn geboren. Of zijn ouders ook al op de molen woonden is dus ~~ook~~ onbekend, maar het lijkt niet onaannemelijk, en zo kunnen we dus vaststellen, dat de zaak van mijn broer - die wel geen molen meer heeft, maar toch het bedrijf voortzet - ~~was~~ een zeer oud familiebedrijf is: van 1700 tot heden.

Van de molen, waarop mijn voorouders werkten, heb ik de geschiedenis terug kunnen gaan tot 1639. In dat jaar namelijk, kwam in een vergadering van gedeputeerde staten van Friesland ter sprake een lijst van "objecten, die niet weder opgemaeckt en afgebroken sullen worden" - omdat ze niet genoeg belasting (op het gemaal) opbrachten, en op deze lijst stond ook de molen van Appelsche.

Het was een z.g. rog-molen van het standaard type. Merkwaardigerwijze is hij toen niet afgebroken; in 1754 werd hij geheel vernieuwd, en deed onafgebroken dienst tot hij in 1899 helaas werd gesloopt. Niet omdat hij te oud was, maar omdat men toen eindelijk de bezwaren van zijn excentrische ligging als te groot ging vinden. Er was een geheel nieuw dorp ontstaan en de zaak werd verplaatst naar dit Nieuw Appelscha, waar een nieuwe molen werd gebouwd - nu een bovenkruier - die niet zo'n hoge leeftijd heeft bereikt. Reeds in 1914 werd hij door de stoommachine uitgeschakeld en viel onder slopershanden. Niets is er van over, maar de oude molen van de Bult doet nog steeds dienst, hoewel niet meer als molen. Na de afbraak in 1899 werden de eiken balken gebruikt om de klokkestoel van Oud Appelsche te vernieuwen, en die staan daar nog steeds. **F**

Ben ik dus van vaderszijde een geboren Stellingwerfer, mijn moeder stamde van een Friese familie, afkomstig uit Sloten. Daar werd in 1700 geboren een zekere Gerke Ydes Koopmans. Later verhuisde de familie naar Woudsend, en omstreeks 1830 kwam mijn moeders grootvader naar Appelscha met zijn gezin. Moeders vader, Jacob Gerkes trouwde met een meisje, wier familie uit Langezwaag naar Appelscha was geëmigreerd. Het gezin waarin ik opgroeide als een van de 6 kinderen was dus een voorbeeld van de vermenging van een oud-Saksische met een oud-friese familie. Bij ons thuis bestond een merkwaardige tweetaligheid: met moeder en haar familie spraken we Fries, maar met vader Stellingwerfs. Van haar leerden we de oude Friese volksliedjes en verhalen. Het gebeurde natuurlijk wel eens dat de twee dialecten door elkaar liepen, maar het kennen van deze twee ~~taalen~~ mij later bij mijn talenstudie van groot nut geweest. In hoeverre ik er in geslaagd ben daar naast later ook nog Nederlands en Engels te leren, laat ik graag aan anderen over ter beoordeling.

F. merkwaardigerwijze is de bovenstaande klokkestoel - 1899 geweest mijn grootvaders en moeders zijde: Jacob Gerkes - blijven een inscriptie: zien der balken.

Zo ben ik dan gekomen bij de grond waarop de molen stond en waar mijn voorouders leefden en werkten: de Bult bij Appelscha. Wanneer men thans de naam Appelscha hoort of ziet, dan denkt men aan een dorp in Z.O. Friesland, met pak weg 3000 inwoners, aan de Schoterlandse Compagnonsvaart, in de gemeente Ooststellingwerf - 18 K.M. van Assen, 25 van Drachten, 40 van Heerenveen, 38 van Steenwijk, 33 van Meppel. Maar dan denkt U aan het dorp dat is ontstaan na 1820, toen de hoogvenen van Fochtelloo en Appelscha werden ontgraven, en dat ontstond langs de daarvoor gegraven Compagnonsvaart, met een in hoofdzaak Friese - arbeiders en verveners - bevolking. In 1929 werd het 100jarig bestaan gevierd. Wanneer ik spreek over Appelscha als oorsprong van mijn familie, dan is dat een geheel ander dorp, nu wel oud-Appelscha genoemd, en dat niet veel meer is dan een verspreid liggend aantal boerderijen. Deze oer-oude nederzetting, bestaande uit een 4-tal, tamelijk ver uit elkaar liggende buurtschappen: de Boerestreek - in de 18de eeuw bekend als Hooch Appelsge -, Aekinge, Terwisge en De Bult. Het geheel telde omstreeks 1800 een 150tal inwoners. Deze buurtschappen zijn zeer oud, zoals alle nederzettingen in Stellingwerf. Appelscha - d.i. wat nu de Boerestreek heet, is vermoedelijk het oudste. Hoe oud, dat is niet bekend, maar het staat wel vast dat de stichting vóór de 12de eeuw moet vallen. De oudste vermelding dateert uit 1247. De klok in de klokkestoel van het aangrenzende Langedijk draagt het jaartal 1300, en is daarmee de oudste luidklok in N.W. Europa. De streek van oostelijk Ooststellingwerf telt een zestal dorpen, die alle duidelijk de typische kenmerken vertonen van oorspronkelijk Saksische gemeenschappen: gebouwd om een z.g. brink; gronden zijn gemeenschappelijk bezit. Dat is niet zo vreemd als men bedenkt dat dit gebied - met geheel de Stellingwerven - oorspronkelijk tot Drenthe behoorde. Met Drenthe was het leen- en schatplichtig aan de Bisschoppen van Utrecht, waarmee de bevolking herhaaldelijk overhoop lag. Een van de bekendste incidenten is de geschiedenis van Rudolf van Coevorden die alle Drenten om zich verzamelde in een openlijke opstand tegen het wettige gezag van de Bisschop van Utrecht. Deze bisschop Otto bracht ~~aan~~ - nadat hij Rudolf en de Drenten in de ban had gedaan - een geweldig leger op de been, dat zich verzamelde bij Ommen, en rukte vandaan Drente binnen in de richting Coevorden. Vele van de voornaamste ridders uit Holland, Utrecht, Kleef, Gelre en Bentheim waren van de partij. De Drenten hadden zich als één man - en als één vrouw - achter Rudolf geschaard. Op 1 augustus 1227 raakten de twee partijen slaags en wat niemand had gedroomd, gebeurde: het leger van Otto werd op de Mommeriete bij Ane (d.i. een plaatsje tussen Hardenberg en Gramsbergen) totaal in de pan gehakt, nadat de zwaar bewapende ridders in het moeras waren gelokt. Bisschop Otto zelf werd gevangen genomen, geplunderd en daarna met messteken gedood, waarop men zijn lijk in het moeras gooide. De graaf van Gelre en Gijsbrecht van Amstel werden gewond en meegevoerd naar Coevorden.

Het spreekt vanzelf dat deze nederlaag en de moord op bisschop Otto gewroken werden. Dit gebeurde in 1229, toen de nieuwe bisschop van zes verschillende kanten Drenthe binnenrukte en het gezag herstelde.

In deze hele eeuw waren dergelijke opstanden en strafexpedities aan de orde van de dag en het eind van het lied was wel, dat het gezag van de bisschoppen nogal eens overhoop. Deze hadden vanouds her reeds een sterk kasteel in Vollenhove, de invalspoort naar Drente en Stellingwerf en om zijn gezag te verstevigen begon de bisschop Guido in 1309 een sterkte te bouwen in Steenwijkerwold. Voordat deze echter voltooid was, werd de bisschop weggeroepen naar een kerkvergadering in Frankrijk, zodat hij geruime tijd afwezig zou zijn. Kort na zijn vertrek verspreidde zich het gerucht dat hij overleden zou zijn, en de Stellingwerfers zagen nu de kans schoon om aan de bisschoppelijke dreiging een einde te maken. Met een grote strijdmacht trokken ze tegen de nieuwe sterkte op, veroverden die en vernielden haar geheel. Aangemoedigd door dit succes trokken ze nu op naar Vollenhove en sloegen het beleg voor het kasteel, terwijl ze overal plunderden wat ze maar konden. Dit beleg wordt door een geschiedschrijver (Fries) als volgt beschreven: "Ze bestormden het slot door het slingeren en werpen met zware stenen. Dit werd echter door slotvoogd Herman dapper verdedigd. De Friezen bleken niet ontmoedigd. Ze bouwden een houten "stormgevaerte" van drie verdiepingen hoog en vulden het met

manschappen. Van de bovenste verdieping werd met zware stenen geworpen; van de tweede schoot men met pijlen, terwijl beneden met bijlen en haken werd gestreden. Het bouwsel was met natte osschuiden bekleed om tegen het werpen met vuur beschermd te zijn. Het resultaat? Bijna was de bezetting op de knieën gedwongen, toen de krijgskansen keerden. Bisschop Guido, gewaarschuwd door zijn broeder Gerard, proost te Deventer, haastte zich terug uit Frankrijk en verzamelde, geholpen door Graaf Willem, krijgsvolk, dat naar Friesland werd gezonden om het belegerde kasteel te ontzetten. Verscheidene Hollandse edellieden, o.a. Dirk van Brederode, Jan van Arkel en Nicolaas van Putten, maakten de reis per schip naar Vollenhove mede. Toen de belegerden de bisschoppelijke vloot op de Zuiderzee zagen naderen, vatten ze nieuwe moed. In een uitval vernietigden ze de ~~st~~brmtoren, die in brand raakte en instortte, waarbij 50 mannen gedood werden. In de daaropvolgende hevige strijd sneuvelde 500 Stellingwerwers. Intussen was Guido geland en had besloten om alles in Stellingwerf te vuur en te zwaard te verwoesten. Dit gebeurde echter niet, want, zoals Schotanus vermeldt: "De Goddelijke Voorzienigheid hield nochtans den vergramden bisschop te rugge, want een zware plasregen met hevigen storm verzelt, die 's nachts voor den togt zich opdeed, maakte de weegen 't eenenmaal onbruikbaar en men was gedwongen den togt te staaken. 't Heir toog zo ras mogelijk te scheep en voer over de Zuiderzee weder naar huis."

Zo bleven de Stellingwerwers gespaard voor de gramschap des bisschops, maar ze waren er hier niet mee af. Zij en hun medehelpers uit Schoterland werden nl in de ban gedaan. In de banbrief van 1309 lezen we o.a.:

"Wij Guido, verkoren Bisschop van Utrecht, wenst alle Abten, Proosten, etc. etc. de Zaligheid in de Zaligmaker aller mensen. Wij hebben onlangs, te weten op het laatstgeleden feest van St. Bartholomeus, tegen de Friezen der Vergaderingen van Stellingwerf en Schoterwerf in onze kerk van Utrecht ene gerechtelijke verklaring met de volgende bewoordingen plegtiglijk afgekondigt. Men heeft de Friezen van St. en Sch. te dezer dagen een grote roekeloosheid en heiligschennende baldadigheid zien plegen tegen onze kerk van Utrecht. Die roekeloosheid en baldadigheid, om andere buitensporigheden daar te laten, hebben zij getoont met vijandelijkerwijze in het land onzer kerke van Vollenho te vallen; het kasteel van onze kerk aldaar te belegeren en met mingeelen en stormtuig te bestormen; de bomen om te hakken, het land te verwoesten, de mannen onzer kerke gevangen te nemen en te doden; ene grote menigte van roof weg te dragen; het blok in de kerk van Vollenho in 't welk de aalmissen tot onderstand van het Heilige Land opgesloten waren, heiligschennend open te breken, de kerk zelf van de kerkoeraden te beroven ..... en voorts met andere boze en ongeragte werken zonder tal te bedrijven, waardoor zij op heeter da d in de kerkelijke ban gevallen zijn. Hierom is het dat wij, onze toevlucht allereerst tot het kerkelijke zwaard en de geestelijke wapenen die de kerk eigen zijn, genomen hebben (--- let op de misbelechting van deze woorden, nadat zijn pogingen om te vuur en te zwaard de Stellingwerfen te vernietigen waren mislukt!--) dat wij alle stellingen, overheden, rechters en burgemeesters der genoemde vergaderingen op deze plechtige bijeenkomst in het openbaar en op beslechtende wijze vermanen, dat zij binnen zes weken na het uitgeven en afkondigen van deze gerechtelijke aanzegging, dat is na St Bartholomeusdag 1309, aan God, en onze voornoemde kerk en aan onze mannen die door hen onrecht ondervonden hebben, wegens de schade en genoemde onrechten aan hun belangen, voldoen en weer tot de gehoorensheid der kerk hebben terug te keren. etc. etc."

Bij niet voldoen aan deze sommatie zullen allen ~~in de ban worden gedaan~~ aan wie de uitvoering wordt opgedragen eveneens in de ban worden gedaan, en verplicht worden het geschrift op alle zon en heiligendagen openlijk ~~af te lezen~~ ^{te lezen}, en de brief eindigt met deze woorden: "En dit zult gij doen zo lang tot ze wegens de voornoemde buitensporigheden naar behoren voldaan zullen hebben, en verdiensse zullen ontlagen te worden. In het jaar 1328 scheidde ^{zich} de 12 parochies van het latere Costatellingwerf, waaronder ook Annelige ~~van~~ ^{van} Drente, om zich bij de andere Stellingwerfen aan te sluiten, die dat al ong. 1220 hadden gedaan. Tot aan ong. 1500 zijn de Stellingwerfen onafhankelijk gebleven. Nadat Hertog Albert van Saksen door Keizer Maximiliaan was aangesteld tot gouverneur van Friesland, en de landen van Friesland geheel onder zijn gezag waren gebracht, bleven de Stellingwerfers als enigen nog

weigeren hem te erkennen. Albrecht stuurde toen zijn bevelhebber von Schaumburg met een leger van 1500 man naar Oldeberkoop, en na enig aanvankelijk verzet, zagen de Stellingwerfers het hopeloze van de zaak in en hebben ze "den Hartogh ~~xxx~~ geswoeren ende gehuldigt ende eenytlich huis gegeven 3 gouden guldens ende daarmee gesoent". De vanouds bekende rechterstoel (stelingen werf) werd vernietigd en in de plaats daarvan werd een grietman aangesteld. De eerste grietman was in 1504 Lammert Piers. Daarmee was de vrije en onafhankelijke natie der stellingwerfen opgegaan in Friesland om voortaan verder te leven als een Friese grietenij. Enkele jaren later worden ze gesplitst in twee: Stellingwerf Westeynde en Stellingwerf Oosteynde, waaruit de latere gemeenten Oost en West Stellingwerf zijn voortgekomen.

als g' in de grietenij van 'Levenwoude

Het oude wapen van Stellingwerf, dat veel overeenkomst vertoont met dat van de tegenwoordige gemeenten Oost en West Stellingwerf, vertoont een griffioen waaronder de volgende spreuk:

JUSTE JUDICATE FILII HOMINUM.

Cordeelt rechtvaardig Gij kinderen der Mensheid

Later is het wapen iets gewijzigd; het is voor beide grietenijen niet gelijk. De afbeelding ziet op het Oost Stellingwerfse naar rechts, op het W-Stellingwerfse naar links. Toen enige jaren geleden de toenmalige burgemeester van Ooststellingwerf, de heer G.A. Bontekoe, trachtte het wapen veranderd te krijgen - dwz het weer geheel overeenkomstig het oudst bekende te maken - werd dit voorstel door de Hoge Raad van Adel niet geaccepteerd, omdat er van dit wapen slechts één afbeelding bestaat, op een zegel aan een oorkonde.

Naar aanleiding van deze activiteit van de burgemeester schreef wijlen de heer H.J. Bergveld, Appelschaster en lid van de R.C. Oosterwolde, kenner van het dialect, het volgende gedichtje in de Nieuwe Ooststellingwerfer:

Oons waopen.

Et waopen van Ooststellingwarf
Was niet meer zo as 't heurde.
Et wodde dan ok meer as tied
Dat daor wat an gebeurde.
It vremde dier in 't waopenschild
Dat was niet al te vlogge.
Et leek de laeste tied wat sloech
En 't wodde wat onsjogge.
Daorum is doe de dokter haeld,
Die onderzocht et hatte:
Hi'j muulde 't beessien an de pols
En vreug van ditt'en datte.
Hi'j zee: "dit is een min geval,"
Dit wodt een opperaossie "
Hi'j zette vot et mes d'r in
Hi'j hul van aevesaossie.
Hi-J viekte hier en porkte daor
Hi'j plakte en hi'j plokte
Dee hier wat of en daor wat an
Al gong 't niet best, et lokte.
Et knapte op! Et kreeg weer kleur!
En 't wodde wule jonger.
Toch licht et mi'j wat maeger toe
Al har 't deurlopend honger.
Mar zoks is een gemeentekwaol,
Tus dat is niet zoe'n wonder.
As 't mar genug te vretem krigt
Dan wodt et wel wat ronder.
't Veurnaemste is: et is weer klaor!

Wi'j kunn' weer rustig sloopen.
Want blift Coststellingwarf now aarm,
Dan ligt et niet an 't waopen!